

УДК328.18:323.113 (=161.2)

В. А. КОВАНДА

ШЛЯХИ ДЕРЖАВНОЇ СПІВПРАЦІ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ЗА КОРДОНОМ

Розглянуто роль громадських організацій закордонних українців у підвищенні ефективності взаємодії діаспори із Україною. Показано, що саме через співпрацю із громадськими організаціями можливе ефективне вирішення низки питань, що стосуються позиціонування України на міжнародній арені, налагодження міжнародного співробітництва в політичній, культурній та освітній сферах.

Ключові слова: діаспора, українська діаспора, громадські організації, державна співпраця.

In the article the role of public organizations of foreign Ukrainians in the increase of efficiency of co-operation of diaspora with Ukraine is examined, it is shown that exactly through a collaboration with public organizations the effective decision some questions, which touch positioning of Ukraine in the international arena, adjusting of international cooperation in political, cultural and educational spheres, is possible.

Key words: diaspora, Ukrainian diaspora, public organizations, state collaboration.

Закордонне українство відіграє значну роль в утвердженні України в міжнародній спільноті. Воно є важливим демографічним, інтелектуальним, соціально-культурним та інформаційним ресурсом країни. За умов тісної взаємної співпраці українське зарубіжжя має стати для України вагомим фактором реалізації зовнішньої політики; забезпечення позитивного міжнародного іміджу; розвитку економічних, культурних та інших зв'язків із зарубіжними країнами; забезпечення економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих регіонах.

У цьому контексті особливого значення набуває державна політика, спрямована на збереження ідентичності, підтримка та розвиток української діаспори в зарубіжних країнах, для більш ефективної реалізації чого доречно було б звернутися до досвіду діаспоральних громадських організацій.

Багато західних учених уже давно звертають увагу на роль діаспори в міжнародних відносинах, у двосторонніх міждержавних взаєминах. Це праці таких зарубіжних дослідників, як А. Армстронг, А. Ашкеназі, А. Бра, Н. Брубейкер, Р. Коен, Г. Шиффер, Р. Хеттлаге, С. Хантингтон та ін. Такий аспект, на нашу думку, має бути в полі зору тих, хто досліджує українську діаспору, особливо на нинішньому етапі розширення зв'язків незалежної Української держави з українцями, котрі в силу різних обставин опинилися поза її межами.

Мета статті полягає в аналізі ролі громадських організацій закордонних українців у поліпшенні державної співпраці з діаспорою для визначення можливих шляхів залучення української діаспори до розбудови демократичної України.

Українська держава, визнаючи закордонних українців невід'ємною частиною українського народу, наголосила на потребі допомоги з боку держави і громадських установ у національно-культурному відродженні діаспори. Важливу роль у цьому процесі відіграють громадські організації та об'єднання закордонних українців.

У житті українських громад в організаційному, об'єднувачому, допомоговому відношеннях важливу роль відіграють різні суспільно-громадські організації. У більш як 60 державах діють понад три тисячі різних українських громадських організацій – політико-ідеологічних, релігійних і церковних, жіночих, молодіжних, освітніх, наукових, митецьких, фінансово-кредитних, страхових, професійних, ветеранських, координаційних та інших об'єднань, страхово-допомогових товариств. Так, наприклад, починаючи з кінця 1980-х рр. у Росії, незважаючи на брак підтримки з боку центральних та місцевих органів влади, активізувалися процеси самоорганізації української діаспори, формування організацій, покликаних слугувати подальшому структуруванню та самовизначенню етнокультурного та громадсько-політичного фактора. З цією метою було створено в 1993 р. Об'єднання українців Росії, куди увійшли організації фактично з усіх регіонів РФ. У цей період у різних регіонах Росії діяло близько 40 товариств, які ставили за мету відродження національної культури в місцях постійного проживання українців (для порівняння, в 1992 р. їх було 28). На початок 1995 р. у 40 республіках, краях і областях Російської Федерації діяли 73 українські громадські об'єднання, 32 з яких були зареєстровані в установленому законодавством РФ порядку.

Найбільше українських громад було створено в м. Москві – 6, по 2 і більше – в Республіках Комі та Саха (Якутія), Краснодарському, Красноярському та Приморському краях, Магаданській, Мурманській, Новосибірській, Сахалінській і Тюменській областях. Нині їх у РФ налічується понад 90 [3]. У жовтні 1993 р. було проведено перший Конгрес українців Російської Федерації, де було створено Об'єднання українців Росії (ОУР). Це був черговий етап самоорганізації української спільноти. У березні 1994 р. був зареєстрований статут ОУР згідно з діючим в РФ законодавством.

Сьогодні у регіонах Російській Федерації діють 105 українських громадських організацій. З них 59 є юридичними особами, 69 – входять до складу Об'єднання українців Росії, 17 – до Федеральної національно-культурної автономії “Українці Росії”.

Із загальної кількості об'єднань 5 – релігійні (громади Української греко-католицької церкви в Москві, Прокоп'євську та Новокузнецьку Кемеровської області, а також Української православної церкви Київського патріархату в Ногінську та Москві); 1 – молодіжне (Український молодіжний клуб в Москві);

1 – жіноче (Союз українок Башкортостану “Берегиня”); 7 – профільних (Спілка аматорів української музики, Українська народна хорова капела, Театр української музики “Чуеш, брате мій...”, Український національний освітній центр, Український історичний клуб та секція українських філателістів у Москві й Башкирська крайова спілка професійних вчителів); 79 – національно-культурні організації з широким полем діяльності. Об’єднання українців Росії поширює свою діяльність на територію РФ в цілому, 7 об’єднань – на територію республік у складі Російської Федерації, 6 – на територію країв, 28 – областей, мм. Москву і Санкт-Петербург, 34 об’єднання є міськими, 2 – селищними.

Однією з найактивніших у Росії є українська громада Башкортостану – республіки у складі Російської Федерації, де за переписом 2002 р. проживало 55249 українців. За радянських часів у Башкортостані внаслідок внутрішньореспубліканських міграційних процесів відбулося розпорошення українців із районів компактного їхнього розселення в минулому. З 529 українських сіл, що існували тут у 1926 р., нині залишилося менше 50, зокрема таких, де українці становлять більшість населення, – менше 20.

У січні 1990 р. в Уфі було створено Товариство шанувальників української культури, пізніше реорганізоване в Республіканський національно-культурний центр українців Башкортостану “Кобзар”. За його ініціативою в Башкортостані щорічно проводяться фестивалі української культури, Шевченківські свята, урочистості з нагоди Дня незалежності України. Відкрито Український народний дім “Мир”, де розміщена бібліотека української книжки, влаштовуються виставки творів українського мистецтва, проходять науково-практичні конференції [1, с. 97–98].

Дещо інший приклад можна навести щодо успішної взаємодії громадських організацій діаспори Болгарії із Україною. Так, з 2000 р. у Болгарії відновилося створення українських товариств. З них наразі лише фундація “Мати-Україна” є членом Європейського конгресу українців і готується вступити до Світового конгресу українців, голова якого А. Лозинський наприкінці 2000 р. відвідав Софію. Представники української діаспори в Болгарії брали участь у всесвітніх форумах українців (1997, 2001, 2006 рр.), IX Світовому конгресі українців (2008 р.), форумах української діаспори в Греції (2006, 2007 р.). У 2002 р. при фундації “Мати-Україна” в Софії створено Українську недільну школу (керівник А. Якімова), в якій протягом 6 років викладалась українська мова для дорослих, а в лютому 2009 р. був відкритий український клас, де діти українців вивчають українознавство. Приміщення для проведення занять надало Посольство України [5, с. 232].

Українські товариства – неполітичні об’єднання з яскраво вираженими культурологічними та економічними устремліннями. Серед напрямків їхньої діяльності: взаємодія з органами державної влади та громадськими об’єднаннями України і Російської Федерації; сприяння збереженню й розвитку української культури, мови та освіти; видання і розповсюдження української преси та літератури, розвиток бібліотечної справи; захист інтересів

та надання допомоги українцям, зокрема, бажаючим переселитися в Україну, турбота про репресованих радянським режимом [4].

Важливими заходами української держави щодо розвитку співпраці світового українства, його єднання довкола ідеї державності України, підтримки українських громад у країнах їхнього проживання стали проведені в Києві в січні 1992 р. I Конгрес українців незалежних держав колишнього СРСР та перший Всесвітній форум українців у серпні того ж року. За підсумками роботи цих міжнародних зібрань були прийняті важливі рішення, які, зокрема, стосувалися питань організації державної допомоги східній діаспорі, налагодження контактів західної та східної діаспор, обміну досвідом та взаємодопомоги. Новим явищем стало посилення взаємозв'язків східної діаспори з Україною.

Українські громади об'єднані у світовому просторі. У житті українських громад в організаційному, об'єднувачому, допомоговому відношеннях важливу роль відіграють різні суспільно-громадські організації. У більш як 60 державах діють понад три тисячі різних українських громадських організацій – політико-ідеологічних, релігійних і церковних, жіночих, молодіжних, освітніх, наукових, митецьких, фінансово-кредитних, страхових, професійних, ветеранських, координаційних та інших об'єднань, страхово-допоміжних товариств. Перші організації виникли наприкінці XIX ст. 3 1894 р. у США діє наймасовіша організація (страхове товариство) – “Український народний союз”, який об'єднує близько 60 тис. осіб. У 2006 р. українська митецька громадська організація “Краяни” виникла в Японії, а 2003 р. засновано Спілку українців Португалії (СУП).

Міжнародні організації – це мости співробітництва з Україною, котрі регулярно здійснюють заходи, скеровані на збереження національної культури, мистецтва, мови у країнах поселення. Найбільшою організацією міжнародного характеру є Світовий конгрес українців (СКУ), створений 1967 р. Нині СКУ об'єднує більш як сто громадських інституцій у 25 країнах. Серед його нових членів є також осередки із пострадянських країн. Відомі й такі міжнародні об'єднання, як Європейський конгрес українців, що представляє інтереси 23 громад здебільшого в Центральній і Східній Європі, а також Світова федерація українських жіночих організацій.

У провідних навчальних закладах країн Заходу – США, Канади, Франції, Німеччини та ін. – були засновані і діють українські науково-дослідні центри: у Торонто – редакція англomовної енциклопедії України; ґрунтовні дослідження проводяться Гарвардським інститутом українських досліджень (США), Канадським інститутом україністики (Едмонтон), Науковим товариством ім. Т. Г. Шевченка, яке має відділення у ряді країн (ФРН, Франції та ін.), Українською вільною Академією наук та іншими закладами. У 1990-х рр. в Австралії також створено Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка.

Проте об'єднання закордонних українців переважно включають до себе емігрантів першої – третьої хвилі. Новоспечені емігранти, намагаючись влитися в закордонне суспільство, часто не знаходять спільної мови з

представниками “старої” еміграції. У багатьох із них світогляд залишився радянський, а їхня розмовна мова – російська. Ця четверта хвиля викликала шок у “старої” української діаспори, оскільки вона не очікувала такого байдужого ставлення до української мови, культури, традицій. Крім того, сьогоднішні причини еміграції з України відрізняються від колишніх. Так, попередні покоління залишали Батьківщину, котра перебувала під владою чужинців, а тепер українці мають власну державу. Об’єктивно держава зацікавлена у кваліфікованих, працьовитих, патріотичних кадрах, однак не може знайти їм достойного застосування. Таким чином, четверта хвиля української еміграції, певним чином повторює першу – заробітчанську. Однак, на відміну від першої, в окремих випадках до 90 % емігрантів становлять жінки, які прагнуть прогудувати свої сім’ї.

Сьогоднішніх представників четвертої хвилі української еміграції можна віднести до двох груп. До першої належать ті, хто має громадянство іншої країни. Більшість емігрантів виїхали у зв’язку з матеріальними негараздами. Вони прагнуть адаптуватися в іншій країні, стати справжніми американцями, канадцями, німцями, австралійцями тощо. Мало у кого цей процес йде безболісно. Часто ностальгія підсилюється конфліктом “батьків і дітей” (адже діти на відміну від батьків швидко адаптуються до нових умов і асимілюються).

До другої групи належать ті, кому важче адаптуватися в нове суспільство, і кого ностальгія мучить особливо сильно, починають шукати собі подібних. Проте лише незначна частина з них починає об’єднуватись в українські емігрантські організації. Притому в них важко складаються стосунки зі “старою” діаспорою (дуже відрізняються погляди, прагнення, мотивації).

Представники української діаспори, що є активними громадськими діячами зазначають, що на сьогодні завданням громадських організацій є сприяння у державотворчих процесах молоді держави, зокрема формуванні національної ідеї, об’єктивне визначення соціально-економічних і соціально-культурних інтересів держави і українського народу. До завдань, що постали перед українськими громадськими та церковними організаціями, відноситься і допомога новоприбулим емігрантам в адаптації до нових умов проживання. Організації української діаспори надають посильну допомогу в облаштуванні новоприбулих, зокрема в оформленні необхідних документів, вивченні мови.

Але, незважаючи на позитивні моменти, сучасні емігранти при взаємодії із громадами та організаціями діаспори стикаються з низкою проблем. Участь у громадських організаціях для сучасних емігрантів, вихідців з колишнього СРСР, зазвичай, асоціюється із примусовим виконанням обов’язків, як це відбувалося в радянських спілках і громадських організаціях. Саме цим і пояснюється той факт, що за більш як десять років існування “нової” еміграції, її представники не створили жодного громадського утворення [2].

За останні роки різко змінилася картина української присутності за кордоном: новітня міграційно-еміграційна хвиля вже незабаром перевершить “стару” еміграцію, так звану “діаспору”, разом з автохтонними українцями.

Сфера міграції переважно перебуває в тіньовому віданні. Досі її проблеми розв'язували на державному рівні – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, а на громадському – Всеукраїнська громадська організація (ВГО) “Українська взаємодопомога” (створено в листопаді 2003 р.), покликана опікуватися проблемами українських громадян за кордоном та їхніх сімей, особливо дітей, в Україні. ВГО “Українська взаємодопомога” зніщувала громадський проект “Четверта хвиля”, основна мета якого – об'єднання громадян України, що проживають за кордоном, для реалізації та захисту їхніх громадянських, професійних, соціальних, економічних прав, підтримки фахових інтересів і профспілкової солідарності та сприяння їхньому поверненню до України.

Четверта хвиля передбачає також взаємодію “нової” й “старої” еміграції з метою утвердження світового українства як економічної, громадянської й політичної сили у світі та його дієвого впливу на розвиток нашої держави. Уже сформовано новітні українські громадські організації в Італії, Португалії, Іспанії, США, Канаді, Греції, Болгарії та інших країнах.

Історичний досвід провідних країн свідчить про активне використання вихідців із своїх земель задля лобювання власних інтересів, формування позитивного іміджу держав. Переконливим доказом того, яке значення надають сучасні урядові та державні інституції даному питанню стало проведення саміту Європейської Діаспори 2003 р. у документах якого, зокрема, зазначено, що учасники саміту покликані використати власний досвід, щоб допомогти визначити політику в таких питаннях, як трансатлантичні відносини та інтеграція емігрантів; теми, які означені основними серед пріоритетів. Європейці, які проживають і роблять кар'єру за межами батьківщини є великою цінністю. Те, що вони досягли особисто в поєднанні культур і при збереженні їх власної культурної ідентичності, є спільною метою розширеної Європи. Звідси – важливість формування чіткого ставлення до діаспори як політичної гарантії самозбереження українства.

Установлення та інтенсифікація зв'язків із закордонними українцями є важливою складовою сучасної державної етнополітики. Дбаючи про українців зарубіжжя, захищаючи їхні права та потреби, Українська держава тим самим виявляє піклування про своє майбутнє, цілісність світового українства, його консолідацію навколо незалежної демократичної України.

Активізація діяльності наших посольств і консульських установ разом із громадськими організаціями, які спілкуються на сталій основі з діаспорою, забезпечить комплексний підхід до розвитку зв'язків із закордонними українцями, налагодження та зміцнення взаємовигідного економічного, політичного та культурного співробітництва України з іноземними державами.

Отже, стратегія співпраці з громадянами в діаспорі повинна базуватися на постулаті: діаспора – це не лише форма існування громад, але й важливий політичний та економічний інструмент впливу у країнах проживання. По суті, діаспора будує свою Україну поза межами самої України, накопичуючи значний потенціал у всіх сферах: політиці, економіці, культурі, праві, виконуючи

функцію своєрідних форпостів України за кордоном. Для розбудови демократичної заможної України та для утвердження її позитивного образу необхідна синергія, яку можна досягти, поєднуючи капітал знань і можливостей українських громад як в Україні, так і поза її межами.

Література:

1. Мазука Л. І. Українська діаспора в Росії: актуальні проблеми збереження національної ідентичності / Л. І. Мазука // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5). – С. 91–102.
2. Роздуми з початку нового шкільного року // Свобода – Нью-Йорк. – 19 вересня 2003. – № 38.
3. Росіяни в Україні та українці в Росії: спроби порівняльного аналізу. – Режим доступу : aropok.narod.ru/business.html-21k
4. Трощинський В. Проблеми етнічного відродження східної української діаспори / В. Трощинський, А. Попок // Українські варіанти. – К., 1997. – Ч. 2. – С. 26.
5. Якімова А. Українство в Болгарії / А. Якімова // Українознавство. – 2010. – № 2. – С. 227–232.

Надійшла до редколегії 16.12.2011 р.

УДК 351.851

О. М. ШЕЛОМОВСЬКА

МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Проаналізовано існуючі в науковій літературі класифікації моделей державного управління вищою освітою; обґрунтовано доцільність використання в сучасних умовах типології, відповідно до якої виділяються ринкова, соціальна та змішана моделі; наведено конкретні принципи їх функціонування в країнах Європейського Союзу.

Ключові слова: вища освіта, державне управління вищою освітою, континентальна модель, ринкова модель, соціальна модель, змішана модель.

The classification of models of the public administration of higher education in scientific literature are analysed; expedience of the use in the modern terms of typology, according to which stand out the market, social and mixed models are grounded; the specific principles of their functioning in the countries of the European Union are here.

Key words: higher education, public administration of higher education, the continental model, the market model, the social model, the mixed model.